

КЛАСИФІКАЦІЯ ВИДІВ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ: ОКРЕСЛЕННЯ ОПЕРАЦІЙНИХ ПОНЯТЬ

Резюме. Здійснено аналіз видів міжнародної трудової міграції та запропоновано їх класифікацію.

The summary: The author of the article makes the analysis of different types of international labor migration and proposes their classification.

Ключові слова: міжнародна трудова міграція, критерії класифікації, країна-донор, країна-реципієнт.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Міжнародна трудова міграція – надзвичайно складний процес, який, забезпечуючи формування та функціонування світового ринку праці, здійснює вагомий соціально-економічний вплив на розвиток країн-учасниць обміну трудовими ресурсами. Водночас, сама трудова міграція зазнає постійних трансформацій, у зв'язку з чим існує постійна потреба в її науковому дослідженні. Хоча протягом останніх років було докладено багато зусиль для теоретичного осмислення процесів міграції, здійснено спробу знайти міждисциплінарний підхід до цього явища (детальніше див. [5]), однак міжнародна трудова міграція, яка є основним видом світової міграції XXI століття, залишається недостатньо дослідженою. Сьогодні, на жаль, не існує послідовної та інтегрованої теорії міграцій, яка б могла зобразити усі складності міграційних процесів. Причиною цього є наявність цілого ряду прогалин у сфері концептуалізації міграції, які унеможливають її наукове дослідження та розроблення шляхів регулювання. Крім цього, повноцінне теоретичне осмислення міжнародної трудової міграції можливе лише за умови систематизації існуючих термінів щодо трудової міграції та їх класифікації. Однак у науковій літературі не існує загальноприйнятої методології побудови типології міграції, а трудову міграцію розглядають лише як один із видів міграції за критерієм причини (цілі).

Для того, щоб повною мірою дослідити явище міжнародної трудової міграції, необхідно окреслити ті види, причини, форми та інші класифікаційні ознаки руху чи переміщення населення, які ми відносимо до міжнародної трудової міграції. Загалом, на думку Т. Юдіної, до 1990 р. найпоширенішими видами міграції у світі були: переїзд на постійне місце проживання (тобто класична еміграція) та тимчасова трудова міграція, біженці [8, с. 8]. Однак тенденції наступних років призвели до змішування різних форм і видів міграцій та формування нових видів, а відтак, перетворилися на важливий об'єкт наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед українських та російських дослідників проаналізовано низку різних видів міграції, здійснено кілька підходів до класифікації міграції людських потоків (В. Преведенцев, Б. Хорев, Ж. Зайончковська, В. Іонцев, Т. Юдіна, Л. Рибаківський, А. Хомра, І. Прибиткова, Т. Петрова, Е. Лібанова, О. Малиновська та ін.).

Формування цілей та завдань. Ми ставимо перед собою завдання на основі аналізу існуючих типів переміщення та категорійного апарату, що застосовуються в сучасній літературі міграції, виокремити ті компоненти, що відносяться саме до міжнародної трудової міграції. Тому **метою цієї статті** є здійснення класифікації міжнародної трудової міграції як окремої категоріальної одиниці, а також окреслення кожного елемента цієї класифікації.

В контексті цього вважаємо за необхідне не виділяти окремо, а вживати узагальнений термін «трудова міграція» для таких видів міграції: «економічна міграція» (англ. – economic migration); «трудова міграція» (англ. – labor migration); «гастарбейтери» (англ. – guest workers); «нова економічна міграція» (англ. – new economic migration), яку досліджує О. Старк у своїх теоріях [2]; бізнес-міграція (англ. – business migration); міграція в межах Генеральної угоди про торгівлю послугами (англ. – GATS migration).

Виклад основного матеріалу. Під міжнародною трудовою міграцією розуміємо процеси міждержавного переміщення осіб з метою працевлаштування [4].

Щодо вибору класифікаційного критерію, то, на наш погляд, можна частково використовувати індикатори просторової мобільності людей, за допомогою яких, на думку Ф. Дювеля, можна повноцінно здійснювати виокремлення типів міграцій (див. детальніше [5,

с. 72–74]). Застосовуючи ці індикатори та існуючі види міграцій, пропонуємо таку класифікацію міжнародної трудової міграції.

За тривалістю перебування виділяємо тимчасову і постійну міграцію.

Тимчасова трудова міграція – міграція працівників, що переїжджають в іншу країну на визначений обмежений період часу [23, с. 499].

Хоча багато науковців розглядають трудову міграцію виключно як тимчасову, однак зараз ми все частіше спостерігаємо випадки неповернення трудових мігрантів на Батьківщину. Вони успішно інтегруються в середовище країни-реципієнта, отримують статус резидента або громадянина, користуються програмами об'єднання сімей. Таким чином, тимчасова трудова міграція перетворюється в постійну.

Своєю чергою, тимчасова міграція буває: довготривала, короткотривала, крокова, маятникова, циклічна, сезонна, ротаційна.

Для визначення деяких вищезазначених понять вважаємо за доцільне скористатися міжнародними загальноприйнятими нормами, схваленими Міжнародною організацією з міграції (МОМ).

1. Довготривала – міграція терміном понад один рік [23, с. 495].

2. Короткотривала – міграція терміном до одного року, але не менше, ніж на три місяці [23, с. 498].

Зазначимо, що Е.Н. Авдєєв виділяє короткотермінову (до 1 місяця), середньотермінову (від одного місяця до одного року) і довготермінову (більше року) трудову міграцію [1]. Однак такі часові параметри не відповідають визначенням МОМ, тому вважаємо такий підхід до класифікації хибним.

3. Сезонна – міграція з метою або на період виконання сезонних робіт (наприклад, збирання врожаю) [23, с. 498]. К. Ньюленд зі співавторами розглядають сезону міграцію як один із видів циклічної міграції [15, с.1].

4. Крокова міграція (англ. – step migration) – переміщення працівника спочатку в одну країну, потім в іншу або в межах цієї країни, потім в остаточне місце міграції [23, с. 498]. Дуже поширений вид міграції українців до ЄС: коли працівник не може знайти роботи в межах однієї країни ЄС, він переїжджає до іншої, не повертаючись до країни-донора, і мігрує до тих пір, доки не знайде відповідного місця праці.

5. Маятникову міграцію (англ. – pendulum/pendular migration) українські науковці трактують як щоденні або щотижневі поїздки населення з місць проживання до місця зайнятості й у зворотному напрямі [2], [6]. А. Фіхель і М. Окоцькі вживають термін «маятникова міграція» як тимчасовий вид міграції в контексті «незавершеної міграції» з Польщі до країн Західної Європи після скасування візового режиму між Польщею та ЄС [12, с. 186]. Ф. Фаргюс практично ототожнює поняття маятничкової та циклічної міграції [13, с. 5]. Хайн де Хаас у своєму дослідженні потоків марокканських мігрантів також застосовує термін «маятникова міграція» до нерегулярної міграції з Марокко до ЄС і назад, з певною періодичністю [16]. Як бачимо, в дослідженнях західних науковців часто ототожнюється поняття маятничкової та циклічної міграції. МОМ не подає визначення маятничкової міграції, натомість під циклічною міграцією розуміє добровільний плинний потік осіб між країнами включно з тимчасовими або довготривалими переміщеннями, які є взаємовигідними для обох сторін як країни-донора, так і реципієнта, і пов'язані з задоволенням їх трудових потреб [23, с. 492]. Схоже, проте дещо вужче тлумачення подає К. Ньюленд зі співавторами, розглядаючи циклічну міграцію як тривалу довготермінову міжнародну мобільність людей між різними країнами [18, с. 2]. Автори наголошують, що циклічна міграція кардинально відрізняється від короткотермінової. Якщо до 2007 р. циклічну міграцію трактували як одноразову тимчасову міграцію, яка полягала в тому, щоб мігрант повернувся додому, формуючи при цьому закритий цикл, то зараз ситуація у світі змінилася. Відкритість кордонів, зростання можливості для мобільності, попит на іноземну робочу силу перетворили світ на єдиний економічний простір. У зв'язку з цим змінився характер циклічної міграції, тому значення терміна «циклічна

міграція» також змінилося. Характерною ознакою цієї міграції на сучасному етапі є її повторюваність. [18, с. 3]. Таким чином, зважаючи на різні підходи в трактуваннях, що існують в літературі, для розмежування поняття «циклічної» та «маятникової» міграцій, на наш погляд, слід скористатися критерієм напрямку (місця) переміщення. До маятникової міграції пропонуємо відносити регулярні або повторювані переміщення осіб з метою до тієї ж країни, в той час, як до циклічної міграції – одноразові чи багаторазові регулярні чи нерегулярні переміщення до різних країн на різне місце праці з постійним поверненням додому. Виходячи з цього, сезонну міграцію можна розглядати або як маятникову, або як циклічну.

Характерною ознакою ротаційної трудової міграції є те, що одне місце праці розподіляється між кількома мігрантами і вони по чергові їздять з метою зайнятості саме на цьому робочому місці [5, с. 77]. Очевидно, такий вид міграції також можна віднести як до маятникової, так і до циклічної міграції.

За «географією» міжнародну трудову міграцію можна розподілити на:

- з точки зору дистанції: регіональна, міжрегіональна, внутріконтинентальна, міжконтинентальна;
- з точки зору напрямку переміщення: північ–південь, схід–захід, південь–північ та ін;
- за типом населеного пункту: село–місто, місто–село, місто–місто, село–село.

Регіональна міжнародна трудова міграція – переміщення в межах певного регіону. Оскільки регіон трактується не лише як частина країни, але і як група межуючих країн, які представляють окремий економіко-географічний регіон і мають спільні ознаки, що відрізняють цей регіон від інших [3], то переміщення між цими країнами можемо віднести до міжнародних. Тому даний вид міграції відносимо до міжнародної трудової міграції.

Щодо міграції за типом населеного пункту, то цю типологію можна розширити, виділяючи й інші види адміністративно-територіальних одиниць. Однак слід брати до уваги, що в різних країнах ці одиниці мають різні назви і специфіку. Ми зупиняємося на такій типології у зв'язку з тим, що види робіт, які виконують мігранти у селі й у місті, різняться між собою.

Міжнародну трудову міграцію важко класифікувати за критерієм прийняття рішення, оскільки, з одного боку, рішення про міграцію особа приймає добровільно, з іншого – це рішення є вимушене економічною ситуацією, що склалася в країні проживання чи в домогосподарстві цієї особи.

За кількістю учасників міжнародну трудову міграцію можна класифікувати відносно критерію країн-учасниць або відносно самих мігрантів. Таким чином, відносно країн-учасниць міжнародна трудова міграція може бути малочисельна або багаточисельна (масова). До малочисельної міграції відносимо міжнародну трудову міграцію незначної кількості осіб, переміщення яких не мають суттєвого економічного ефекту для країни-донора чи реципієнта.

Багаточисельна (масова) міграція – це переміщення значної кількості осіб, яке має важливий економічний ефект як для країни-донора, так і для реципієнта [10], [22].

Відносно мігрантів-учасників міграцію виділяємо: індивідуальну, сімейну, групову. Індивідуальна – одноосібна міграція; сімейна – коли мігранти об'єднані сімейними зв'язками (не обов'язково, що усі члени сім'ї є зайнятими в економіці даної країни); групова – коли мігранти є друзями, знайомими.

За рівнем кваліфікації (якісними характеристиками учасників) виділяємо висококваліфіковану та низькокваліфіковану трудову міграцію. Чітке розмежування рівня кваліфікації міжнародного трудового мігранта є досить дискусійним. У заключному звіті Світової комісії з Міжнародної міграції ООН зазначалося, що «...традиційне розмежування кваліфікованих і некваліфікованих працівників деякою мірою нечітке», тому замість нього пропонувалося використання терміна «важливий працівник» (англ. – essential worker) [15]. Найчастіше, розглядаючи питання міжнародної міграції, дослідники до категорії «висококваліфікованих працівників» відносять осіб, освітні характеристики яких є на рівні середньої спеціальної або вищої освіти (англ. – tertiary educational level) [9]. Британський професор Дж. Солт до висококваліфікованих мігрантів відносить «професійних, управлінських та технічних спеціалістів, більшість з яких мають освітній рівень вище середньої школи» [19].

У подальших дослідженнях Дж. Солт та Г. Мак Лафлен вважають, що виокремлення висококваліфікованих працівників можна здійснювати на основі кваліфікації або на основі рівня заробітної плати (такий принцип поширений у Франції та Німеччині) [17, с. 5]. На наш погляд, визначення висококваліфікованого трудового мігранта можна розглядати як з точки зору рівня освіти, так і з точки зору кваліфікації чи займаної посади. Аналогічного підходу дотримуються і в МОМ [23, с. 52]. Щодо низькокваліфікованих (англ. – low-skilled) міжнародних трудових мігрантів, то до них відносяться усі іноземні працівники, які не відповідають вимогам висококваліфікованих. До такого типу працівників МОМ відносить низькокваліфікованих і середньокваліфікованих (англ. – semi-skilled) трудових мігрантів. На нашу думку, провести універсальне розмежування цих двох категорій неможливо, тому вважаємо за необхідне вживати для них спільний термін «низькокваліфіковані» працівники. Використання терміна «некваліфіковані» (англ. – unskilled) є недоречним через те, що будь-який працівник, незалежно від займаної ним посади, володіє певними навичками.

За *способом організації* виділяємо організовану та неорганізовану міжнародну трудову міграцію. У свою чергу організована міграція може бути державною, приватною або самостійною.

Організована державна трудова міграція пов'язана зі службовим переміщення державних посадових осіб на роботу в інші країни. Приватна – міжнародне переміщення осіб, працевлаштуванням яких займаються комерційні фірми-посередники чи іноземні представництва в країні-донорі. До цього виду можемо також віднести міграцію працівників ТНК. Самостійна міграція – це самостійно організоване переміщення трудових мігрантів на конкретне визначене місце праці. Неорганізована (стихийна) міграція – переміщення трудових мігрантів до іншої країни на невизначене місце праці без попередніх домовленостей з роботодавцем, без допомоги фірми-посередника, знайомих тощо.

За *правовим статусом* ми пропонуємо розрізняти такі види трудової міграції: нерегульована, напіврегульована, врегульована. Класифікація міжнародних трудових мігрантів за правовим статусом потребує детального обґрунтування. По-перше, існує дискусія щодо вживання термінів «нелегальний» (англ. – illegal), «нерегульований» (англ. – irregular), «без належних документів» (англ. – undocumented). Найчастіше в науковій літературі вживається термін «нелегальний» [7, с. 7]. Таким же терміном послуговуються в ЄС [20, с. 15]. В офіційній термінології ООН замість терміна «нелегальна міграція» використовується термін «нерегульована міграція» [14, с. 34]. Слід зауважити, що останнім часом саме цей термін, з огляду на гуманістичний підхід до трактування мігранта, набуває розповсюдження. Тому для здійснення класифікації міжнародних трудових мігрантів ми беремо за основу термін «врегульований». По-друге, щодо виділення типів та особливостей класифікації за критерієм правового статусу, то необхідно наголосити, що науковці виділяють від двох (легальні/нелегальні) до шести типів міграції за правовим статусом. Наприклад, Дж. Тапінос виділяє шість категорій нерегульованої міграції з огляду на такі фактори: перетин кордону, перебування на території іноземної держави, працевлаштування. [21, с. 16–20]. Виходячи з такого трактування, вважаємо, що можливе й глибше розмежування видів міжнародної трудової міграції (статус членів родини трудового мігранта, привезених дітей чи народжених на території іноземної держави тощо). Однак загалом така широка класифікація буде зводитися до того, що правовий статус міжнародного трудового мігранта буде або повністю врегульованим, або напіврегульованим, або нерегульованим. Таким чином, до міжнародних трудових мігрантів із врегульованим статусом відносимо осіб, які перебувають і здійснюють трудову діяльність на території іноземної держави, не порушуючи її законодавства. До міжнародних трудових мігрантів з напіврегульованим статусом відносимо осіб, які перебувають і здійснюють трудову діяльність на території іноземної держави, порушуючи при цьому одну з таких вимог: правила (умови) перетину кордону, порядок перебування (резидентство), законність працевлаштування. До міжнародних трудових мігрантів із нерегульованим статусом відносимо осіб які перебувають і здійснюють трудову діяльність на території іноземної держави, порушуючи при цьому усі вищезазначені вимоги.

Висновки. Ми можемо виділити види міжнародної трудової міграції за:

- 1) тривалістю: тимчасова (довготермінова, короткотермінова, крокова, маятникова, циклічна, сезонна, ротаційна), постійна;
- 2) географією:
 - з точки зору дистанції (регіональна, міжрегіональна, внутріконтинентальна, міжконтинентальна);
 - з точки зору напрямку (схід–захід, північ–південь, захід–схід);
 - з точки зору населеного пункту (село–село, село–місто, місто–село, місто–місто);
- 3) кількістю учасників:
 - з точки зору країн-учасниць (малочисельна, багаточисельна);
 - з точки зору мігрантів учасників (індивідуальна, сімейна, групова)
- 4) рівнем кваліфікації: висококваліфікована, низькокваліфікована;
- 5) способом організації: організована (державна, приватна, самостійна), неорганізована;
- 6) правовим статусом мігранта-учасника: нерегульована, напіврегульована, регульована.

Використана література

1. Авдеев Е.Н. Теоретические аспекты исследования трудовой миграции [Електронний ресурс] / Е.Н. Авдеев. – Режим доступу: <http://geoeeko.mrsu.ru/2008-2/pdf/6-Avdeev.pdf>
2. Управління трудовим потенціалом: навч. посібник / В.С. Васильченко, А.М. Гриненко, О.А. Грішнова, Л.П. Керб. – К.: КНЕУ, 2005. – 403с.
3. Економічна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studentbooks.com.ua/content/view/54/39/1/11/#29022>
4. Конвенція № 97 Міжнародної організації праці «Про працівників-мігрантів (переглянута 1949 року)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uazakon.com/documents/date_bo/pg_gwgwxxr.htm
5. Методология и методы изучения миграционных процессов: междисциплинарное учеб. пособие; под ред. Ж. Зайончковской, И. Молодиковой, В. Мукомеля. – М.: Центр миграционных исследований, 2007. – 370 с.
6. Ровенчак О. Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять / О. Ровенчак // Політичний менеджмент. – 2006. – №2. – С. 127–139.
7. Чумак В. Політика України у сфері контролю над нелегальною міграцією / В. Чумак, Н. Шаповалова, П. Казьміркевич. – К., 2006. – 56с.
8. Юдина Т.Н. Социология миграции: учебное пособие для вузов / Т.Н. Юдина. – М.: Академический проект, 2006. – 272 с.
9. Beine M., Docquier F., Rapoport H. Brain Drain and Economic Growth : Theory and Evidence. // Journal of Development Economics. – Vol. 64. – 2001. – P.275-289.
10. Blangiardo G. C. Typology and Geography of European Mass Migration. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/popin/confcon/milan/plen3/3rdplen.html>
11. Brady H. EU Migration Policy : An A-Z. – London : Centre for European Reform, 2008. – 32p.
12. EU Labor Migration since Enlargement: Trends, Impacts and Policies. / Ed. by B. Galgoczi, J. Leschke, A. Watt. – Cornwall, 2009. – 312p.
13. Fargues Ph. Circular Migration: Is It Relevant for the South and East of the Mediterranean? / Robert Schuman Centre for Advanced Studies, CARIM AS 2008/40, San Domenico di Fiesole (FI) : European University Institute (2008) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eui.eu/RSCAS/Publications>
14. Glossary on Migration / IOM (2004) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.iom.int>
15. Highly-Skilled Migration / Department of Economic and Social Affairs. UN (2005) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/esa/population/meetings/fourthcoord2005/fourthcoord2005.htm>
16. International Pendulum Migration to Morocco: Multi-Local Residential Strategies of Ageing Migrants in the Todra Valley / International Migration Institute. – Oxford, 2006. – 20p.
17. McLaughlan G., Salt J. Migration Policies towards Highly Skilled Foreign Workers. – London, 2002. – 154p.
18. Newland K., Agunias D., Terrazas A. Learning by Doing: Experiences of Circular Migration / Migration Policy Institute. – Washington: DC, 2008. – 28p.
19. Salt J. Migration Processes among the Highly Skilled in Europe // International Migration Review. – 1992. – №26(2). – P. 484–505.
20. Stark O., Bloom D. The New Economics of Labor Migration // American Economic Review – 1985. – № 2. – P. 173–178.
21. Tapinos G. Irregular Migration: Economic and Political Issues // Combating the Illegal Employment of Foreign Workers. – Paris: OECD Publishing, 2000. – 182 p.
22. Taylor A., Williamson J. Convergence in the Age of Mass Migration [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.econ.ucdavis.edu/faculty/amtaylor/papers/w4711.pdf>
23. World Migration 2008. Managing Labor Mobility in the Evolving Global Economy / Ed.-in-Chief G. Appave, R. Cholewinski. – Geneva: IOM, 2008. – V.4. – 504p.